

İbnu'l-Mibred'in İthâfu'n-nubelâ' bi-aḥbâr ve eş'âri'l-kuremâ' ve'l-buḥalâ' Eseri Bağlamında Cimrilik ve Cömertlik

Miserliness and Generosity in the Context of İbnu'l-Mibred's İthâfu'n-nubelâ' bi-aḥbâr ve eş'âri'l-kuremâ' ve'l-buḥalâ'

Muhammed Meşhud HAKÇIOĞLU

Dr. Öğretim Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve
Belagatı Anabilim Dalı
Asst. Prof., Van Yüzüncü Yıl University Faculty of Theology Department of Arabic
Language and Rhetoric
Van/Türkiye
muhammed_yyu@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-3894-2231

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 14.10.2023
Kabul Tarihi / Accepted : 16.12.2023
Yayın Tarihi / Published : 30.12.2023
Yayın Sezonu / Pub Date Season : Aralık-December
Cilt / Volume: 10 • Sayı / Issue: 2 • Sayfa / Pages: 413-437

Atıf / Cite as

Hakçioğlu, Muhammed Meşhud. İbnu'l-Mibred'in İthâfu'n-nubelâ' bi-aḥbâr ve eş'âri'l-kuremâ' ve'l-buḥalâ' Eseri Bağlamında Cimrilik ve Cömertlik. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2023), 413-437.

Doi: 10.33460/beuifd.1376102

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright®

Yazarların dergide yayınlanan çalışmalarını **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmakta ve telif hakları bu lisansın hükümlerine tabi olmaktadır.
*Authors publishing with the journal is licensed under the **CC BY-NC 4.0** and their copyright is subjected to the terms and conditions of this license.*

Öz: Cimrilik ve cömertlik kavramları klasik dönem Arap şiiri ve nesrinde sıklıkla ele alınmıştır. *el-Câhiz'in* (ö. 255/869) *el-Buḥalâ'* kitabı cimrilik karakteri üzerine telif edilen ilk müstakil eser olarak kabul edilse de öncesinde bazı çalışmaların olduğu da görülmektedir. Söz konusu figür bağlamında Doğu edebiyatının temsilcisi sayılan ve bu temaya ilişkin müstakil eser telif eden Câhiz'in başyapıtı niteliğindeki bu eseri farklı dillere tercüme edilmiş ve dünya edebiyat tarihinde kendisinden sıkça söz ettirmiştir. Ayrıca bu çalışmasıyla kendisinden sonra gelen edebiyatçılara ilham kaynağı olmuş ve yeni eserlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Mizah karakterinin literatürde geniş bir yer elde etmesiyle beraber cimriliği elen alan mizahi ve edebi söylemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Eskiden beri gerek düz yazıda gerek nazımda cimriler ve cimrilik niteliği daima yerlirken cömertlik ve cömertler de övülmüştür. İbnu'l-Mibred *ed-Dımaşki'nin* (ö. 909/1503)

İthâfu'n-nubelâ isimli eseri de bunun bir sonucu olarak görülebilir. Daha çocukken ilim tahsiline adım atan İbnu'l-Mibred, ilk eğitimini ve özellikle Hanbelî fıkhının tahsilini âlim olan babası ve dedesinden almıştır. İbnu'l-Mibred, ailesinde görmüş olduğu eğitimin yanında Dimaşk'ın tanınmış âlimlerinden Kur'ân, tefsir, hadîs, fıkıh, tasavvuf, nahiv, tarih ve tıp gibi çeşitli alanlarda ders almıştır. Daha çok fıkıh ilmiyle meşhur olan İbnu'l-Mibred *İthâfu'n-nubelâ* eserinde cimrilik ve cömertliği terimsel ve dini boyutuyla ele aldıktan sonra klasik Arap şiirinden örnekler vermiştir. Beyitler incelendiğinde şairin cimriliği verdiği ve bazen hasmını bununla hicvettiği, cömertliği ise bir övünç kaynağı olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Bu da Arap toplumunda cömertliğin çok önemli bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla klasik Arap şiirinde cimrilik ve cömertliğin nasıl ele alındığını görmek önem arz etmektedir. Makalede, İbnu'l-Mibred'in söz konusu eseriyle sınırlı kalmak kaydıyla klasik Arap şiirinde cimrilik ve cömertliğin nasıl ele alındığı hususu irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Klasik Arap Şiiri, İbnu'l-Mibred, *İthâfu'n-nubelâ*, Cimrilik, Cömertlik.

Abstract: The concepts of stinginess and generosity are frequently discussed in classical Arab poetry and prose. Although el-Câhiz's (d. 255/869) book *el-Buḥalâ* is considered the first independent work written on the character of stinginess, it is seen that there were some studies before it. This work, which is the masterpiece of Câhiz, who is considered to be the representative of Eastern literature in the context of the figure in question and who wrote an independent work on this theme, has been translated into different languages and has been mentioned frequently in the history of world literature. In addition, with this work, he became a source of inspiration for the writers who came after him and paved the way for the emergence of new works. As the character of humor gained a wide place in literature, humorous and literary discourses addressing stinginess began to emerge. While misers and stinginess have always been criticized in both prose and verse, generosity and generous people have been praised since ancient times. İbnu'l-Mibred ed-Dimaşkî's (d. 909/1503) work named *İthâfu'n-nubelâ* can also be seen as a result of this. İbnu'l-Mibred, who started to study science when he was a child, received his primary education and especially the education of Han-bali jurisprudence from his father and grandfather, who were scholars. In addition to the education he received in his family, İbnu'l-Mibred took lessons from well-known scholars of Damascus in various fields such as the Quran, tafsir, hadith, fiqh, Sufism, grammar, history and medicine. İbnu'l-Mibred, who is mostly famous for his knowledge of fiqh, in his work *İthâfu'n-nubelâ*, gave examples from classical Arabic poetry after discussing stinginess and generosity in terms of terms and religion. When the couplets are examined, it is understood that the poet criticizes stinginess and sometimes satirizes his opponent with it, and sees generosity as a source of pride. This shows that generosity has a very important position in Arab society. Therefore, it is important to see how stinginess and generosity are handled in classical Arabic poetry. In the article, the issue of how stinginess and generosity are handled in classical Arabic poetry will be examined, limited to the work of İbnu'l-Mibred in question.

Keywords: Arabic Language, Classical Arabic Poetry, İbnu'l-Mibred, *İthâfu'n-nubelâ*, Miserliness, Generosity

Extended Summary

When moral principles are examined, it is seen that one of the complex but entertaining figures is the stingy character. For this reason, there is more material in literary books on the subject in question than other types. Evaluations, analogies, literary definitions and interesting stories about the stingy character are among the richest themes in the field of Arabic literature. The stories decrying stinginess are very similar in terms of fiction. The concept of "parsimony", which can be defined as the tendency to refrain from giving to others without giving or expecting anything in return, with the desire to acquire goods and property, is expressed in many words in terms of usage. In the classical period, before Arabic humor sources were compiled, Arabic literature attracted attention with its openness to external influences on issues such as wise words, idioms and fables. Due to the strategic location of the Arabian Geography, the words of ancient Greek scholars and philosophers were transmitted. It is understood that literary works on the subject of stinginess in the prose genre of the Ignorance period included jokes, proverbs, funny events between people and animals, and moral teachings in the games and entertainments played in parallel with the way of life of the society. As the character of humor gained a wide place in Arab literature, humorous and literary discourses addressing stinginess began to emerge. While misers and stinginess have always been criticized in both prose and verse, generosity and generous people have been praised since ancient times. As a matter of fact, famous satirical poets brought down their sharpest swords on their opponents through stinginess. Likewise, in the poem, stating that the person in question was not stingy was considered praise, and in elegies, when listing the good deeds of the deceased, he was praised by pointing out that he was not stingy. In addition, when the studies that evaluate the theme of stinginess under both subject and title are examined, it is seen that the character of stinginess is not only a reviled behavior, but also a social tendency, a form of collective behavior. While the character of humor gained a wide place in the literature in the Islamic society, the first examples of humorous and literary discourses dealing with stinginess in the Arabs were Ebû Saïd Abdulmelik b. Qurayb al-Asma'î (d. 216/831) and Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. It can be seen in the compilations of poets and narrators such as al-Musenna (d. 209/824). Although the theme of stinginess is generally handled in a scattered way in these products, these works are the first attempts to reveal the stories of misers. Ebû Osman Amr b. Bahr el-Câhiz's writing of el-Buḥala "The Misers" has opened a big door in this regard. İthâfu'n-nubelâ' bi-aḥbâr ve eṣ'âri'l-kuremâ' ve'l-buḥalâ', which İbnu'l-Mibred ed-Dımaşkı el-Makdisi discussed about stinginess and generosity and gave examples on this subject from classical Arabic poetry, "Those who are stingy and generous" In particular to his work "Dedicating his poems and news to noble ones", he discussed stinginess and generosity in some Arabic poems. İbnu'l-Mibred, who started studying science when he was a child, received his primary education and especially the education of Hanbali jurisprudence from his father and grandfather, who were scholars. In addition to the education he received in his family, İbnu'l-Mibred took lessons from well-known scholars of Damascus in various fields such as the Quran, tafsir, hadith, fiqh, Sufism, grammar, history and medicine. İbnu'l-Mibred, who has various works in Islamic sciences, especially fiqh, hadith, kalam and mysticism, attracted attention with the number of works he wrote. Because sources state that he has more

than 400 works. History and literature books are full of stories about the generosity of Arabs or the stinginess of some people. It is clearly understood that there is exaggeration in some of the stories told. Despite this, it is important to consider and examine them in order to understand how noble behavior is generosity in the Arabs and how they see stinginess as ugly. Ibnu'l-Mibred also drew attention to the phenomenon of generosity in Arabic poetry in the fourth chapter of his book. First of all, he pointed out that generosity in Arabs is a means of leadership and gave examples on this subject from the couplets of some poets. He mentioned the couplets as they are, without commenting on them. When we look at the couplets about generosity and stinginess in the work, it is seen that generosity and stinginess are sometimes demonstrated by the poet with two opposite actions. For example, generosity is expressed as lighting a fire in the desert at night to attract those in need, while stinginess is expressed as extinguishing the fire. While generosity is shown as sharing food with others and eating together, stinginess is shown as eating alone. In addition, it is stated in some couplets that some women try to prevent their husbands from being generous and condemn them for this, indicating that women are more frugal.

Giriş

Ahlaki ilkeler incelendiğinde karmaşık fakat bir o kadar da eğlenceli figürlerden birinin cimri karakteri olduğu görülmektedir. Bundan ötürü mevzubahis konuda edebi kitaplarda diğer tiplerden daha fazla malzeme bulunmaktadır. Cimri karakteri hakkında yapılan değerlendirmeler, benzetmeler, edebi tanımlamalar ve ilginç hikâyeler Arap edebiyatı sahasının en zengin temalarındandır. Cimriliği yerme hususundaki hikâyeler kurgu bakımından birbirine çok benzerdir.¹

Bu çalışmada Ibnu'l-Mibred ed-Dımaşkı el-Makdisi'nin cimrilik ve cömertlik hususunda ele aldığı ve klasik Arap şiirinden bu konuda örnekler verdiği *İthâfu'n-nubelâ' bi-aḥbâr ve eş'âri'l-kuremâ' ve'l-buḥalâ'* "Cimri ve cömertlerin şiir ve haberlerini asil olanlara ithaf" eseri özelinde bazı Arap şiirlerinde cimrilik ve cömertliğin nasıl ele alındığı incelenecektir. Literatürle ilgili yapılan bazı çağdaş çalışmalara bakıldığında Muhammed Abdurrahmân er-Rebi'in *Nevâdirul-buḥalâ'* "Cimrilerin komik hikayeleri" eseri, Hüseyin Günday'ın *Klasik Arap Edebiyatında Mizahi Karakterler* isimli eseri, Şener Şahin'in, *Klasik Arap Edebiyatında Sofra Mizahı Tipler ve Temalar* kitabı, Emin Uz'un *'Avfi'nin Cevâmi'u'l-Hikâyât ve Levâmi'u'r-rivâyât İsimli Eserinde Mizahî Karakterler ve Anekdotik Unsurlar* isimli Doktora Tezi ve Muhammed Efil ile Emin Uz'un müşterek hazırladıkları "Klasik Doğu ve Batı Edebiyatındaki Cimri Karakteri: Câhiz ve Moliere Örneği" isimli makalesinin cimrilik temasını doğrudan veya dolaylı olarak ele alan eserler olduğu görülmektedir. Ibnu'l-Mibred'i ele alan çalışmalara bakıldığında Rıdvan Kalaç *Eyyûbî ve Memlûk Dımaşk'ında Hadis: Kudâme Ailesi Bağlamında Bir İnceleme* isimli kitabının bir bölü-

1 Muhammed Efil - Emin Uz, "Klasik Doğu ve Batı Edebiyatındaki Cimri Karakteri: Câhiz ve Moliere Örneği", *Bilim-name* 2019/39 (23 Aralık 2019), 323.

münde ve "Mürsel ve Müdelles Rivâyetler- İbnü'l-Mibred el-Makdisî (ö. 909/1503) Özelinde-" makalesinde İbnu'l-Mibred'in hadisçiliğine değinmiştir. Ahmed b. Muhammed Abdullah Hezâzî'nin İbnu'l-Mibred'in dilcilik yönünü ele aldığı "el-Cuhûdu'l-luğaviyye li Yûsuf b. Ḥasan b. Abdilhâdî el- Ḥanbelî el-ma'rûf bi İbni'l-Mibred" isminde bir makalesi bulunmaktadır. Bu çalışma ise İbnu'l-Mibred'in mezkûr eseri bağlamında olması ve cimriliğe ilaveten cömertliği de ele alan şiir beyitlerini incelemesi hasebiyle diğer çalışmalardan ayrıldığı söylenebilir.

1. Cimrilik ve Cömertlik Kavramı

Mal ve mülk elde etme arzusuyla karşılık ve beklenti olmadan başkalarına infak ve hayır yapmaktan imtina etme eğilimi şeklinde tarif edilebilecek "cimrilik" kavramı kullanım bakımından birçok kelimeyle ifade edilmektedir. Nitekim بَخِيل "cimri", حَسِيس "aşağılık", سَجِيج "tamahkâr", لَيْبِم "pinti", جَعْد "cimri", حَرِيص "ihtiraslı", مَمْسِك "eli sıkı" gibi tek kelime şeklindeki sözcüklerin yanı sıra iki kelimedenden müteşekkil olan قَصِيْرُ الْيَدِ "eli kısa", مَعْلُولُ الْيَدِ "eli bağı", مُقْفَلُ الْيَدَيْنِ "iki eli kilitli", جَامِدُ الْكَفِّ "avucu donuk" gibi deyim haline gelmiş birçok terkip de bulunmaktadır. Tamahkârlık ve pintilikle meşhur olan Eş'ab'ın (ö. 154/771) adına izafetle oluşturulan أَشْعَبِي gibi ifadeler de bu manada kullanılmıştır.² Cömertlik ise genellikle Arapçada كَرَم و سَخَاء ve جُود kelimeleriyle ifade edilmekte olup cimriliğin zıddı olarak elindeki malı hiçbir karşılık beklemeden gönüllü bir şekilde başkalarının yararına sunma olarak tanımlanmıştır.³

Klasik dönemde Arap mizah kaynakları telif edilmeden önce Arap literatürü hikmetli söz, deyim ve fabl gibi konularda dış etkenlere açık olmasıyla dikkat çekmiştir. Arap Coğrafyasının stratejik konumu gereği kadim Yunan bilginleri ve filozoflarının sözlerinin intikali sağlanmıştır. Cimri karakterinin Diyojen (ö. MÖ 323), Aristo (ö. MÖ 322), Sokrat (ö. MÖ 399), Enûşîrvân (ö. 579) gibi isimler üzerinden anlatımı Arap mizahının, yabancı kültürler tarafından oluşturulan ürünleri alıp kendi bünyesine büründürdüğüne işaret etmektedir. Câhiliye şiirinde cimri karakterinin yerilmesi ve Arap cömertliğinin çeşitli ifadelerle sıklıkla dile getirilmesi, pintiliğin Arap toplumunda kötü bir davranış olmasından kaynaklandığı söylenebilir.⁴

Câhiliye dönemindeki nesir türünde cimrilik konulu edebi ürünlerin, toplumun yaşayış şekline paralel olarak oynadıkları oyunlarda ve eğlencelerde yapılan şakaları, atasözlerini, insanlar ve hayvanlar arasında geçen komik olayları ve ahlaki öğretileri barındırdığı anlaşılmaktadır.⁵ Câhiliye döneminden sonra İslâmî

2 Ebu'l-Fadl Cemaluddîn el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beirut: Dâru Sâdir, 1967), "Baḥala" 11/47-48; Muhammed b. Muhammed el-Murtadâ Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, thk. Ali el-Hilâlî (Kahire: Matba'etu Hukûmeti'l-Kuveyt, 1987), "Baḥala" 28/62-63; Efil - Uz, "Klasik Doğu ve Batı Edebiyatındaki Cimri Karakteri", 323-324.

3 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "Kerem" 12/510; İsmail Karagöz, *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: Diyanet işleri Başkanlığı Yayınları, 2005), 105.

4 Riyâd Kuzayha, *el-Fukâhe ve'd-ḡıḥk fi't-turâsi'l-Arabî ve'l-meşriki* (Beirut: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1994), 82.

5 Kuzayha, *el-Fukâhe ve'd-ḡıḥk*, 102-103.

mizahın temsilcileri olan Nuaymân b. Amr (ö. 31/652) ve Ebû Umeyye el-Kâdî Şureyh (ö. 80/699) gibi kişiler de yergi ya da hiciv konusunda cimri karakterini bolca kullanmışlardır. Emevîler döneminde de tabiinden oluşan nüktedan bir grup ortaya çıkmış ve Muâviye'den (ö. 60/680) itibaren saraylarda bu kişilere yer verilmiştir. Nitekim Ebû Amr Âmir b. Şerâhîl eş-Şa'bî (ö. 104/722), Ebû Bekr Muhammed b. Sîrîn (ö. 110/729), Ebû Muhammed Suleymân b. Mihrân A'meş (ö. 148/765), Ebû Dulâme Zend b. Cevn (ö. 161/778) ve İbn Ebî Atîk (ö. ?) gibi kimseler yöneticilerin cimriliği hususunda sarayda açık sözlü meşhur mizahçılardandır.⁶

1.1. Cimrilik ile İlgili Telif Edilen Bazı Eserler

İslâm toplumunda mizah karakterinin literatürde geniş bir yer elde etmesiyle beraber Araplarda cimriliği ele alan mizahi ve edebi söylemlerin ilk örnekleri Ebû Saîd Abdulmelik b. Kureyb el-Asma'î (ö. 216/831) ve Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Müsennâ (ö. 209/824) gibi şair ve ravilerin derlemelerinde görülmektedir. Bu ürünlerde cimrilik teması genellikle dağınık bir şekilde ele alınmışsa da bu çalışmalar cimrilerin hikâyelerini ortaya koymaları hususunda ilk denemelerdir. Ebû Osmân Amr b. Bahr el-Câhiz'in *el-Buḥalâ* "cimriler" eserini te'lif etmesi bu konuda büyük bir kapı aralamıştır. Hatta kendisinden sonra cimrilik konusunda kaleme alınan eserler Câhiz'in bu eserinden etkilenmiştir. Bu konunun en güzel ve en mükemmel şekilde Câhiz'in malum eseriyle ortaya konulduğu söylenebilir.⁷ Daha sonraki dönemlerde genellikle ahlak çerçevesinde adabımuâşeret mevzularında detaylı ele alınmıştır.⁸ Cimrilik temasını işleyen diğer eserlere bakıldığında Ebû Abdillâh ez-Zübeyr b. Bekkâr (ö. 256/870) *Kitâbu'l-Fukâhe ve'l-Mizâh*'ında⁹, İbn Kuteybe (ö. 276/889) *Uyûnu'l-aḥbâr* eserinde الطَّعَام "yemek" başlığını oluşturmuş ve orada cimrilik ve cimriler hususunda hikâyeler, olaylar ve şiiirleri ele almış, Ebû Ömer İbn Abdirabbih (ö. 328/940) *el-İkdu'l-ferîd*'de Ebu'l-Ferec el-İsfahânî (ö. 356/967) *el-Eġânî*'de, Ebû Hayyân et-Tevhîdî (ö. 414/1023) *el-İmtâ' ve'l-mu'ânese*'de, Ebû Sa'd Mansûr b. el-Hüseyn el-Âbî (ö. 421/1030) *Neşru'd-dur fi'l-Muḥâdarât*'ta, Ahmed b. Abdilvehhâb en-Nuveyrî (ö. 733/1333) *Nihâyetu'l-Ereb*'de, Ahmed b. Muhammed el-Makkarî (ö. 1041/1632) *Nefḥu't-ḫib*'inde, Râgıb el-İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) *Muḥâdarātu'l-udebâ* eserinde bu konuyu dağınık bir şekilde ele almışlardır.¹⁰

Abbasiler dönemine gelindiğinde acemlerin Arap milliyetçiliğine bir tepki olarak ortaya çıkan Şuubiye akımıyla birçok alanda Araplarla bir yarış ve rekabet meydana gelmiş, Câhiliye şiiirlerinde ele alınan çöl hayatı, kabilecilik gibi konular mizah malzemesine dönüşmüş ve Arapların cömertliği zıddıyla yani cimrilik üze-

6 İsmail Durmuş, "Mizah", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 205; Efil - Uz, "Klasik Doğu ve Batı Edebiyatındaki Cimri Karakteri", 324-325.

7 Muhammed Abdurrahmân er-Rebî, *Nevâdiru'l-buḥalâ* (Beyrut: Dâruş-Şurûk, 1999), 55-56.

8 Hüseyin Günday, *Klasik Arap Edebiyatında Mizahi Karakterler* (Bursa: Emin Yayınları, 2013), 157.

9 Bu eser günümüze intikal etmemiş ancak daha sonraki eserlere kaynaklık etmiştir bk. Akif Köten, "Asr-ı Saadette Mizah" Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm. ed. Vecdi Akyüz (İstanbul: Beyan Yayınları, 1994), 4: 461.

10 Rebî, *Nevâdiru'l-buḥalâ*, 56; Durmuş, "Mizah", 30/205-206.

rinden anlatılmaya çalışılmıştır. Bu dönemde ekonomik anlamda refahla birlikte saraylarda güçlü mizaha sahip kişiler çoğalmaya başlamış, mizah anlayışı, rahatlık ve zevkusefa üstün gelmiş, cimrilik ve açgözlülük gibi temalar eleştirilmiştir. Daha sonraları cömertlik konusu içerisinde cimrilik temasına da rastlanmaktadır. Cimrilik konusunu doğrudan ele alan müstakil çalışmalar az olmakla beraber Arap edebiyatının bu konuda geniş repertuarına sahip olduğu söylenebilir. Câhiz, cimrilik karakteri üzerine ilk müstakil eser ortaya koymuşsa da kendisinden önce risâle niteliğinde bazı eserler de telif edilmiştir. Örneğin Sehl b. Hârûn (ö. 215/830), cimriliği edebi ve mantıklı bir üslupla ele almış ve bu, Câhiz'a eserini telif etme konusunda ilham kaynağı olmuştur. Nitekim Câhiz, kitabında bu esere yer vermiş ve kitabının ismini de "cimriler" anlamında *el-Buĥalâ* koymuştur. Eserin edebi olması ve beğeni toplamasından ötürü çeşitli dillere tercüme edilmiş ve önemli bir konum elde etmiştir. Avrupa edebiyatında Charles Dickens'ın *Oliver Twist* ve *Scrooge* (Varyemez); Moliere'in *L'Avare* (Cimri) gibi cimrilik temasını işleyen eserlerin Câhiz'dan 8 asır sonra ele alınması *el-Buĥalâ* eserinin önemini göstermektedir. Eserde Câhiz, cimrilik temasını sosyolojik ve psikolojik bir hastalık şeklinde ele almış, yoksul kalma korkusu ile mal biriktirmek için cimrinin, kendisine ve çevresindeki kişilere vermiş olduğu zararlar ve bunun için düştüğü komik halleri güldürücü, eğitici ve edebi bir üslupla gözler önüne sermiştir.¹¹ Câhiz'in bu eserinin, kendisinden sonra gelen edebiyatçıları etkilediği söylenebilir. Nitekim Hatîb el-Baĥdâdî (ö. 463/1071), yaklaşık Câhiz'dan iki yüzyıl sonra bu konuda aynı isimde bir kitap telif etmiş ve sekiz kısa bölüme ayırmıştır. Eserinde cimriliğin yerildiği ve cömertliğe davet eden âyet ve hadîsleri zikretmiş, cimrilik ve cimriler hakkında birçok şiir ve hikâye anlatmıştır. Ancak bu kitap Câhiz'in eseri kadar meşhur olmamıştır.¹² Ayrıca sonraki çağlarda Sedîduddîn Muhammed el-'Avfî (ö. 629/1232) ansiklopedik eserinde bu konuda birçok anekdot aktarmıştır.¹³ Hanbeli fakihi İbnu'l-Mibred ed-Dımaşki'nin dokuzuncu asırda konumuzla ilgili olan *İthâfu'n-nubelâ' bi-ahbâr ve eş'âri'l-kuremâ' ve'l-buĥalâ'* ismindeki eseri önceki çalışmalara göre çok hacimli olmasa da ilgili konunun Câhiz'dan yaklaşık yedi asır sonra da önemini koruduğunu ortaya koymaktadır.

Eskiden beri gerek düz yazıda gerek nazımda cimri karakteri ve cimrilik her zaman yerilmiştir. Nitekim Klasik Arap şiirinin meşhur hiciv şairleri en keskin kılıçlarını, cimrilik üzerinden rakiplerine indirmişlerdir. Aynı şekilde şiirde mevzu bahis kişinin cimri olmadığını dile getirmek medih sayılmış, mersiyelerde de ölen kişinin iyilikleri sıralanırken cimri olmadığına dikkat çekilerek bu hususa özel bir vurgu yapılmıştır.¹⁴ Cimrilik temasının klasik Arap edebiyatında ele alınması, cimri olmanın ahlaki olmadığına işaret etmekle beraber toplumda karşılığının olduğunu da göstermektedir. Zira cimrilikle nitelenen grubun genellikle siyasi ve ekono-

11 Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî Câhiz, *el-Buĥalâ* (Beyrut: Dâru'l-Hilâl, 1419), 15.

12 Rebi; *Nevâdiru'l-buĥalâ*, 56-57.

13 Efil - Uz, "Klasik Doğu ve Batı Edebiyatındaki Cimri Karakteri", 328.

14 Rebi; *Nevâdiru'l-buĥalâ*, 52-53; Efil - Uz, "Klasik Doğu ve Batı Edebiyatındaki Cimri Karakteri", 328.

mik güce sahip kişiler olduğu düşünüldüğünde cimrilik temasını kitaplarında ele alan müelliflerin sadece mizah olsun diye değil belli kişileri eleştirmeyi de gaye edindikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca bu müelliflerin bizzat kendilerinin bazen saray ve siyaset içinde bulunmaları da oradaki ortamı görme imkânı kendilerine sunmuştur.¹⁵

Cimrilik temasını konu ve başlık olarak değerlendiren çalışmalar incelendiğinde cimrilik karakterinin sadece yerilen davranış olmadığı, sosyal bir eğilime, kolektif bir davranış biçimine büründüğü görülmektedir. Bu sosyal grubun Mescidiyyûn "mescid ehli" şeklinde özel adları, Ashâbu'l-cem' ve'l-men' "toplama ve engelleme arkadaşları" şeklinde kendilerini tanımladıkları özel bazı deyimleri, Basra'da bulunan birkaç mescit gibi sık sık bir araya gelip birbirleriyle bu konuyu konuşup müzakere ettikleri özel mekânları oluşturmuştur.¹⁶ Dolayısıyla bu kesimin, cimrilik vasfı öne çıkan ayrı tipler şeklinde algılamak yerine, kuvvetli sosyal bağları olan müstakil bir grup şeklinde değerlendirmek daha doğru görülmektedir.¹⁷

2. İbnu'l-Mibred el-Makdisî

Kudâme ailesi adıyla meşhur hadisçilerden birisi olarak tanınan ve tam ismi Cemâluddin Ebu'l-Mehâsin Yûsuf b. Hasan b. Ahmed el-Makdisî şeklinde olan İbnu'l-Mibred'in doğum tarihi hususunda farklı rivayetler olmakla beraber çoğu kaynak h. 840 yılında doğduğunu aktarmaktadır.¹⁸ ed-Dımaşkî, es-Sâlihî ve el-Hanbelî gibi çeşitli nisbetlerle tanınan Yûsuf b. Hasan, dedesi Ahmed b. Hasan'ın (ö. ?) lakabı olan Mibred'den dolayı kaynaklarda daha çok İbnu'l-Mibred lakabıyla meşhur olmuştur. Ayrıca büyük dedelerinden biri olan Abdilhâdî'ye (ö. ?) nispetle İbn Abdilhâdî lakabıyla da zikredilmiştir. Mibred lakabını almasının sebebi ise elinin sert ve güçlü olmasından ötürü dedesi olan Ahmed b. Hasan'a verilen bir lakaptan ötürüdür.¹⁹ İbnu'l-Mibred, te'lîf ve tedrisle yoğun bir şekilde meşgul olduğu bir dönemde Hicri 909 yılında 70 küsur yaşlarındayken Dımaşk'ta vefat etmiştir.²⁰

2.1. İlmî Hayatı

Daha çocukken ilim tahsiline adım atan İbnu'l-Mibred, ilk eğitimini ve özellikle Hanbelî fıkhnın tahsilini âlim olan babası ve dedesinden almıştır. İbnu'l-Mibred, ailesinde görmüş olduğu eğitimin yanında Dımaşk'ın tanınmış âlimlerinden

15 Efil - Uz, "Klasik Doğu ve Batı Edebiyatındaki Cimri Karakteri", 328.

16 Rebi', *Nevâdiru'l-buĥalâ*, 16.

17 Efil - Uz, "Klasik Doğu ve Batı Edebiyatındaki Cimri Karakteri", 329.

18 Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdirrahmân Sehâvî, *ed-Āav'u'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi'* (Beirut: Dâru'l-Cil, 1992), 5/308; Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed İbn Mellâ el-Halebî, *Mut'âtu'l-ezhân mine't-temettu'î bi'l-ikrân beyne terâcimi's-şuyûĥ ve'l-aĥrân*, thk. Selâhuddîn Halîl eş-Şeybânî (Beirut: Dâru Sadir, 1999), 2/838; Muhammed b. Muhammed Necmuddîn el-Gazzî, *el-Kevâkibu's-sâire bi a'yâni'l-mietl'-aşire*, thk. Halîl Mansûr (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997), 1/317; Muhammed Kemâluddîn b. Muhammed el-Âmirî el-Gazzî, *en-Na'tu'l-ekmel li aşhâbi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. M. Mutî' el-Hâfız (Dimesk: Dâru'l-Fikr, 1982), 67; Ebû Ğays Muhammed Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beirut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 8225.

19 Halebî, *Mut'âtu'l-ezhân*, 2/839; Gazzî, *en-Na'tu'l-ekmel*, 67.

20 Halebî, *Mut'âtu'l-ezhân*, 2/839; Gazzî, *el-Kevâkibu's-sâire*, 1/317.

Kur'ân, tefsir, hadîs, fıkıh, tasavvuf, nahiv, tarih ve tıp gibi çeşitli alanlarda ders almıştır.²¹

Sosyal ilimlerle beraber temel İslâmî ilimlerde de geniş bir ilim yelpazesine sahip olan İbnu'l-Mibred, Kur'ân ilimlerini Dimaşk'taki birçok ilim ehlinde öğrenmiş, Hanbelî fıkıhı ve usûl ilmini de babası ve dedesinin yanı sıra Takıyuddîn İbn Kundûs (ö. 861/1456) ve Kadı Alâuddîn Alî b. Süleymân el-Merdâvî (ö. 885/1480) gibi Hanbelî fakihlerinin yanında okumuştur. İbnu'l-Mibred, bu âlimlerin yanında Kudâme ailesinin tanınmış fakih ve muhaddislerinden olan Muvaffak İbn Kudâme'nin (ö. 620/1223) Hanbelî mezhebi hakkında telif ettiği *el-Muḫni'* eserini okumuştur.²² Fıkıh, hadîs, kelam ve tasavvuf başta olmak üzere İslâmî ilimlerde çeşitli eserleri bulunan İbnu'l-Mibred, yazdığı eserlerin sayısı ile dikkat çekmiştir. Zira kaynaklar 400'den fazla eserinin bulunduğunu zikretmektedir.²³ İbnu'l-Mibred'in muhtelif alanlarda pek çok eseri bulunmakla beraber Arap dili konusunda ele aldığı bazı eserlerini şu şekilde zikretmek mümkündür:

1- *eş-Şemeratu'r-râika fi 'ilmi'l-'Arabiyye*

Bu kitap küçük hacimli bir nahiv kitabıdır. İbnu'l-Mibred bu eserinde özet şeklinde Arap gramerinin çoğunu bir araya getirmiştir. Kitabın sonunda da "kırık çoğul, te'kid nûnu, nisbet ve mastar gibi bazı sarf konularını da almıştır. Kitap Arapça'yı öğrenmek isteyenler için bir giriş mahiyetindedir. Bu eser iki defa yayınlanmıştır. Birisi Dr. Abdolvâhid b. Muhammed el-Harbî tarafından el-Câmi'atu'l-İslâmiyye Dergisi'nin 183. Sayısında yayınlanmıştır. İkinci yayın ise 84 sayfa şeklinde h. 1443 tarihinde Mekke'de bulunan Tayyibetu'l-Hadrâ' yayınevi tarafından neşredilmiştir.

2- *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik*

İbnu'l-Mibred'e her ne kadar bu kitap nispet edilmişse de²⁴ ona ait bu isimde bir eser günümüze ulaşmamıştır. Her ne kadar bu kitabın nispetinde bir hata olabileceği kimi araştırmacılar tarafından iddia edilse de²⁵ çok eser te'lif eden İbnu'l-Mibred'in bu isimde bir çalışmasının olması garipsenecek bir durum değildir.

3- *Zebdu'l-'ulûm ve Şâhibu'l-manḫûḫ ve'l-mefhûm*

İbnu'l-Mibred, *Câmi'u'l-'ulûm* eserinin hûlasası niteliğindeki bu kitaba kırktan fazla ilmi toplamıştır. Bu kitabın bir bölümünü dil ilimlerine ayırmıştır. Bu bölüm-

21 Gazzî, *el-Kevâkibu's-sâire*, 1/317; Gazzî, *en-Na'tu'l-ekmel*, 69.

22 Ebu'l-Felâh Abdülhayy b. Ahmed İbnu'l-İmâd, *Şezerâtu'Z-zehab fi ahbâri men zehab*, thk. Abdülkâdir Arnâud Mahmûd (Beyrut: Dâru İbn Kesir, 1992), 10/62; Gazzî, *el-Kevâkibu's-sâire*, 1/317; Gazzî, *en-Na'tu'l-ekmel*, 68; Ridvan Kalaç, *Eyyûbi ve Memlûk Dimaşk'ında Hadis: Kudâme Ailesi Bağlamında Bir İnceleme*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 206-207.

23 İbnu'l-Mibred'in hayatı, ilmi faaliyetleri ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Kalaç, *Eyyûbi ve Memlûk Dimaşk'ında Hadis*, 204-211; Ridvan Kalaç - Hayrullah Engin, "Mürsel Ve Müdelles Rivâyetler - İbnu'l-Mibred el-Makdisî (ö. 909/1503) Özelinde", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (30 Haziran 2020), 58-60.

24 Gazzî, *en-Na'tu'l-ekmel*, 70.

25 Ahmed b. Muhammed Abdullah Hezâzi, "el-Cuhûdu'l-luğaviyye li Yûsuf b. Hâsan b. Abdilhâdi el- Hânelî el-ma'rûf bi İbni'l-Mibred", *Mecelletu Kulliyeti'l-Luğati'l-'Arabiyye* 37 (2022), 1668.

de nahiv,²⁶ sarf,²⁷ i'râb,²⁸ lügat,²⁹ şevâhid,³⁰ elğâz,³¹ arûz,³² garîp,³³ me'ânî, beyân, bed'î konularını,³⁴ tefsir bölümü altında da Kur'ân-ı Kerîm'de geçen garîp kelimeleri açıklamıştır.³⁵

4- *İthâfu'n-nubelâ bi-aḥbâr ve eş'âri'l-kuremâ' ve'l-buḥalâ*

Çalışmamızın konusu olan kitaptır.³⁶

5- *Nuzhetu'l-musâmir fi aḥbâri Mecnûni Benî 'Âmir*

Müellif bu eserinde, Leylâ ile Mecnûn hikâyesinde geçen Mecnûn'un Benî Âmir kabilesine mensup Kays b. Mulevvaḥ (ö. 70/690) olduğunu ve onun Leylâ el-'Âmirî'ye (ö. 69/689) olan sevgisini ele almış ve bu âşıkların şiirlerini nakletmiştir. Bazı beyitlerin farklı rivayetlerini zikretmiş, garîp kelimeleri açıklamış, bazı kelimelerin vezinlerini zikretmiş ve beyitlerde geçen bazı kelimelerin i'râbını yapmıştır. İbnu'l-Mibred'in hadisçi olması hasebiyle eserde Leylâ ile Mecnûn hakkında haber verirken sened zincirine çok önem vermiştir.³⁷

İbnu'l-Mibred bu eserlerinin yanısıra fıkıh usulü, fıkıh ve hadis alanında te'lif ettiği eserlerde de dil konularına değinmiştir.³⁸ İbnu'l-Mibred'in eserleri incelendiğinde kendisinin Arap diline hâkim bir nahivci olduğunu açıkça görülmektedir. Makale cimrilik ve cömertlik özelinde olduğu için İbnu'l-Mibred'in dilcilik yönüne daha fazla değinilmeyecektir.

2.2. İthâfu'n-nubelâ' bi-aḥbâr ve eş'âri'l-kuremâ' ve'l-buḥalâ' İsimli Eseri

Bu eser, cömertlik ve cimrilik ile nitelenen şairlerin haberlerinden bahseden ve bu konudaki şiirlerinden bazılarını alıntılaman edebi bir kitaptır. İbnu'l-Mibred bu eseri vefatından dokuz yıl önce hicri 900 senesinin Muharrem ayında kaleme almıştır. Eser ilk yazıldığında konu başlıkları bırakılmamıştır.³⁹ Fakat eseri tahkik eden Yusrâ Abdulğani şu şekilde kitabı bölümlere ayırarak başlık koymuştur: *مُقَدِّمَةُ الْمُؤَلِّفِ* "Müellifin Önsözü", İbnu'l-Mibred bu bölümde eser başlığına uygun

26 İbnu'l-Mibred ed-Dimaşki, *Zebdu'l-'ulûm ve şâhibu'l-manṭûḳ ve'l-mefhûm*, thk. Abdullah b. Huseyn el-Mevcân (Cidde: Merkezü'l-Kevn, 2010), 2/231-233.

27 Dimaşki, *Zebdu'l-'ulûm*, 2/329-332.

28 Dimaşki, *Zebdu'l-'ulûm*, 2/237-239.

29 Dimaşki, *Zebdu'l-'ulûm*, 2/243-254.

30 Dimaşki, *Zebdu'l-'ulûm*, 2/257-326.

31 Dimaşki, *Zebdu'l-'ulûm*, 2/602.

32 Dimaşki, *Zebdu'l-'ulûm*, 2/607-608.

33 Dimaşki, *Zebdu'l-'ulûm*, 2/647-655.

34 Dimaşki, *Zebdu'l-'ulûm*, 2/659-664.

35 Dimaşki, *Zebdu'l-'ulûm*, 1/659-702.

36 İbnu'l-Mibred ed-Dimaşki, *İthâfu'n-nubelâ bi-aḥbâr ve eş'âri'l-kuremâ' ve'l-buḥalâ*, thk. Yusrî Abdulğani (Kahire: Mektebetu İbn Sînâ, 1990), 3-4.

37 İbnu'l-Mibred ed-Dimaşki, *Nuzhetu'l-musâmir fi aḥbâri Mecnûni Benî 'Âmir*, thk. Muhammed Altuncu (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1994), 13-23.

38 Detaylı bilgi için bk. Hezâzi, "el-Cuhûdu'l-lugaviyye", 1667-1687.

39 Dimaşki, *İthâfu'n-nubelâ*, 5 "muhakkikin önsözü".

olarak İslâm dininin cömertliğe verdiği önemi ve cimriliğin kötü bir davranış olduğunu şu sözleriyle ifade etmiştir: Allah Teâlâ'nın rahmetine muhtaç olan İbnu'l-Mibred Cemâluddin ile tanınan kul Yûsuf b. Hasan b. Ahmed Hasan b. Abdulhâdî ed-Dımaşkı, dedi ki: bil ki İslâm, infak etmek ile vermek üzere ve şüphe ile tutumlu olmayı yok etme üzere kaim olan bir dindir. Bundan ötürü peygamberine cömert olmalarını sevdirdi. Onlara, ihsan faktörlerine ve iyilik yönlerine acele etmelerini ve insanlara iyilik yapmayı sabah akşam ayrılmadıkları daimi meşguliyetleri kılmalarını tavsiye etti.⁴⁰ İbnu'l-Mibred daha sonra cömertliği, Allah (cc) yolunda infak etmeyi teşvik eden *الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ* "Mallarını gece gündüz; gizliden ve açıktan Allah yolunda infak edenlerin, Rableri katında mükâfatları vardır. Onlara ne korku vardır ne de onlar mahzun olurlar."⁴¹ âyetini zikrederek konuyu pekiştirmiştir.

Birinci bölüm *الْإِسْلَامُ دِينُ الْبُدْلِ وَالْكَرَمِ* "İslâm cömertlik ve verme dinidir" şeklinde başlık konulmuş, bu bölüm altında müellif cömertliğin ne demek olduğuna ve cömertlerin kimler olduğuna değinmiş, bununla ilgili Kur'ân-ı Kerim'de geçen âyetlerden, İslâm'ın cömertlik dini olduğundan ve benzer konulardan bahsedilmiştir.⁴² İkinci bölümün başlığı ise *الْكَرَمُ هُوَ الْإِيمَانُ وَالطَّاعَةُ* "Cömertlik/Kerem İman ve İtaattir" şeklinde olup bu başlık altında cömertliğin dar anlamda sadece malı infak etmek değil de mutlak anlamda Allah'a itaat ve şükür olduğuna, kerim "cömert" olanın da Allah'a karşı tüm sorumluluklarını yerine getiren kişi olduğuna değinmiş ve bu konuyla ilgili âyet ve hadislerden örnekler vermiştir.⁴³ Kitabın üçüncü bölümü ise *أَشْتَاتٌ لَعَوِيَّةٌ* "Dilsel farklı konular" başlığıyla ele alınmıştır. Şöyle ki ilk olarak *الْبُخْلُ* "cimrilik" kelimesinin terminolojisi ve türevleri ele alınıp Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriften örnekler verilmiştir. Ardından *الْكَرَمُ* "cömertlik" kelimesi türevleriyle ele alınmış ve bu konuda Ahfeş (ö. 215/830) ve Ferrâ (ö. 207/822) gibi âlimlere de atıfta bulunulmuştur. Daha sonra da *الْبُدْلُ* "verme" ve *الشَّحُّ* "pintilik" kelimeleri incelenmiştir.⁴⁴ Kelimenin türevleri verildiğinde bazen şiirden de istişhâd getirilmiştir. Örneğin İbnu'l-Mibred *تَكَرَّمَ* kelimesinin cömertlikte tekellüfe "zorlamaya" delalet ettiğini zikrettikten sonra Mutelemmis Cerir ed-Duba'î'nin (ö. 569) şu beytini örnek olarak getirmiştir:

تَكَرَّمَ لَتَعْتَادَ الْجَمِيلَ وَلَنْ تَرَى / أَحَا كَرِمٍ إِلَّا بَأَنْ يَتَكَرَّمَا

*Güzel olana alışman için cömert olmaya çalış, zira sen cömertlik ehlini ancak cömertlik yaparken görürsün.*⁴⁵

İbnu'l-Mibred, Müslümanın kendisini ilgilendiren konularda çok aşırıya gidip malının tamamını kullanmaması ve Allah'ın kendisine verdiği mala başkalarını

40 Dımaşkı, *İthâfu'n-nubelâ*, 10-11.

41 Bakara, 2/274.

42 Dımaşkı, *İthâfu'n-nubelâ*, 9-20.

43 Dımaşkı, *İthâfu'n-nubelâ*, 21-31.

44 Dımaşkı, *İthâfu'n-nubelâ*, 33-40.

45 Mutelemmis Cerir ed-Duba'î, *Divânu'l-Mutelemmis ed-Duba'î*, thk. Hasan Kamil es-Sayrafî (Kahire: Câmi'atu'Duvelî'l-'Arabiyye Ma'hedu'l-Mahtûtâtî'l-'Arabiyye, 1980), 14-15.

ortak kılması gerektiğini ve cömertliğin önemi ile ilgili bazı ifadeler kullandıktan sonra konuyla ilgili birçok âyet ve hadis-i şeriften örnekler vermiştir. Bunu yaparken de bazen garip kelimelerin manasını vermiştir. Örneğin، *يَبِينَا رَجُلٌ بَقْلَاةٍ مِّنَ الْأَرْضِ، فَسَمِعَ صَوْتًا فِي سَحَابِهِ: اسْقِ حَبِيبَةَ فُلَانٍ، فَتَنَحَّى ذَلِكَ السَّحَابُ، فَأَفْرَعَ مَاءَهُ فِي حَرَّةٍ، فَإِذَا شَرِبَهُ مِنْ مَنِّكَ الشَّرَاحِ قَدِ اسْتَوْعَبَتْ ذَلِكَ الْمَاءَ كُلَّهُ*... “Çölde bir adam yolculuk yapıyorken bir bulutun içinden “falanın bahçesini sula” diye bir ses duydu. Bunun üzerine o bulut uzaklaştı ve kara taşlık bir yere suyunu boşalttı. Adam derelerden birinin o suyun tamamını topladığını şaşkınlıkla gördü”⁴⁶ şeklindeki hadis-i şerifte geçen *الْحَرَّة* kelimesini siyah taşlarla örtülü yer، *السَّرْحَة* kelimesini de suyun aktığı yer olarak açıklamıştır.⁴⁷

İbnu'l-Mibred, kerem/cömertliğin sadece dar anlamda başkalarına yardım etmek anlamında değil, genel anlamda Allah'a itaat olduğunu vurgulamış ve kerem ile kerim/cömert olan kişinin özelliklerini şu şekilde zikretmiştir:

- Kerem, Allah'a ve Allah'ın indirdiği tüm şeylere iman etmektir,
- Kerem, Allah'a mutlak itaattir,
- Kerim, Allah'ın yarattığı şeyleri tedebbür ve tefekkür edendir,
- Kerim, sabırlı olandır,
- Kerim, Allah'a tevekkül edendir,
- Kerim, gelecekte yapmayı istediği her şeyi Allah'ın meşietine bağlayandır,
- Kerim, ahbine vefalı olandır,
- Kerim, yeminin hakkını verendir,
- Kerim, Allah'ı çokça zikredendir,
- Kerim, namazını vaktinde kılandır,
- Kerim, hakkıyla haccedendir,
- Kerim, ümit ve korku arasında Allah'a dua edendir,
- Kerim, Allah'a tövbe edip mağfiretini dileyendir,
- Kerim, Allah'ı sevmesi hiçbir kınayıcının kınamasından korkmayandır,
- Kerim, Allah'ın sevgisini tüm sevgilerin üstünde tutandır,
- Kerim, Allah'ın rahmetinden ümitsiz olmayandır,
- Kerim, iyiliğe kötülükle karşılık vermeyendir,
- Kerim, Allah'ın âyetleriyle alay edenlerle beraber olmaktan sakınandır,
- Kerim, yapmacık sözler söylemeyen ve çok yemin etmeyenlerdir,
- Kerim, israftan kaçınandır,
- Kerim, yardımlaşmayı severdir.⁴⁸

46 Nâsiruddîn el-Elbânî, *Silsiletu'l-ehâdisi's-şâhîha ve şey'un min fikhîhâ ve fevâ'idihâ* (Riyad: Mektebetu'l-Me'ârif, 1995), No: 1197.

47 Dimaşkı, *İthâfu'n-nubelâ*, 17.

48 Dimaşkı, *İthâfu'n-nubelâ*, 21-31.

Dolayısıyla İbnu'l-Mibred bu açıklamalarıyla cömertliğin sadece mal ile ilgili olmadığını vurgulayarak insanın dinin emrettiği şekilde tam anlamıyla yaşamak olduğunu ortaya koymuştur.

2.2.1. İthâfu'n-nubelâ'da Cömertliğe Dair Örnek Beyitler

Tarih ve edebiyat kitapları Arapların cömertliği veya bazı kişilerin cimrilikleri ile ilgili hikâyelerle doludur. Anlatılan bazı hikâyelerde abartının olduğu da açıkça anlaşılmaktadır. Buna rağmen bunları ele alıp incelemek Araplarda cömertliğin ne kadar asil bir davranış olduğu ve onların cimriliği nasıl çirkin gördüklerini anlamak için önemlidir. İbnu'l-Mibred de kitabının dördüncü bölümünde Arap şiirinde geçen cömertlik olgusuna dikkat çekmiştir. İlk başta Araplarda cömertliğin önderlik yapma vesilesi olduğuna dikkat çekerek bazı şairlerin beyitlerden bu konuda örnekler vermiştir. Beyitler hakkında yorum yapmadan olduğu gibi zikretmiştir. Zikrettiği şairler sırasıyla Hâtim et-Tâî (ö. 578 [?]), Lebîd b. Rebîa (ö. 41/661), Midras b. er-Rabaî el-Esedî (ö. ?), 'Urve b. el-Verd (ö. 607), Amr b. el-Ehtem (ö. 57/677), Evs b. Hacer et-Temîmî (ö. 620), İbnetu Vesîme (ö. ?), İbn Raba'î el-Huzelî (ö. ?), Mâlik b. el-Herîmî el-Hemezânî (ö. 620), Hansâ (ö. 24/645), İbn Ahmer el-Amerrad el-Bâhilî (ö. ?), Lebîd b. Rebîa'nın kızı (ö. ?), el-Hâris b. Hilliza el-Yeşkurî (ö. 580), Muhalleme b. Ferâs (ö. ?), Ebû Kardûde et-Tâî (ö. ?), Ümeyye b. Ebî's-Salt (ö. 8/630), Meymûn b. Kays el-A'şâ (ö. 7/629), el-Muntehal el-Hüzelî (ö. ?), Zeydül-Hayr (ö. 9/630), Amr b. Abdillâh el-İclî (ö. ?), Adî b. Zeyd el-İbâdî (ö. 600), Muzerid b. Dirâr el-Gatafânî (ö. 10/631), Utbe b. Buceyr el-Hârisî (ö. ?), el-Musakkab el-Abdî (ö. 587), Mubeşşir b. el-Huzeyl eş-Şemahî el-Fezârî (ö. ?), Tarafe b. Abd (ö. 564), 'İlbâ b. Arkam (ö. ?), Mu'ayye b. el-Humâm el-Murrî (ö. ?), es-Seffah b. Bukeyr el-Yerbû'î (ö. 71/690), Hâzim b. Ebî Tarafa (ö. ?), Şeddâd b. el-Esved (ö. ?) ve Hutay'e'dir (ö. 59/678). Verdiği ilk örnek cömertliğiyle tanınan ve aynı zamanda şair olan Hâtim et-Tâî'ye ait şu beyittir:

يَقُولُونَ لِي أَهْلَكَ مَالَكَ فَاقْتَصِدْ / وَمَا كُنْتُ لَوْلَا مَا تَقُولُونَ سَيِّدًا

Bana "malını bitirdin, iktisadlı ol" diyorlar, şayet dediğiniz olmasaydı önder olmazdım.⁴⁹

Beyitte görüldüğü üzere Hâtim et-Tâî'ye niçin malını bu kadar harcadığı yani cömert olduğu sorulduğunda o da toplumda mevki sahibi olmanın cömert olma-ya bağlı olduğunu ifade etmiştir. Zira cömert olan kişi, insanlar tarafından sevilir ve insanlar onu kendilerine önder yaparlar.

Araplarda cömertlik olgularından birisi de misafir geldiği için sevinmek, misafiri yüceltmek ve ona ikram etmede aşırıya kaçmaktır. Öyle ki cömert kişi misafirin kölesi gibi olur fakat bu tür kölelikten şeref duyar. Aşağıdaki beyitte Hâtim et-Tâî

49 Ebû Seffâne Hâtim b. Abdillâh et-Tâî, *Divânü Hâtim eṣ-Ṭâî* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1981), 41; Dimaşki, *İthâfu'n-nubelâ*, 42.

kendisini, misafirin kölesi olarak gördüğünü söyleyerek bu tür kölelikle şeref duyduğuna dikkat çekmektedir:

وَإِنِّي لَعَبْدُ الصَّيْفِ مَا دَامَ ثَاوِيًّا / وَمَا شِيمَةٌ لِي عَبْرَهَا تُشْبِهُ الْعَبْدَا

*Misafir, yanımda ikamet ettiği sürece ben onun kölesiyim, benim bundan başka köleliğe benzer bir yapım yok.*⁵⁰

Misafire verilen önemi ortaya koyan bir durum da onu güler yüz ve neşeyle karşılamak ve kendisiyle konuşmayı uzatmaktır. Zira misafirperverliğin tam olması misafir geldiği ilk anda güler yüzlü olmak ve yemek anında konuşmayı uzatarak misafirin utanmadan tam doymasını sağlamaktır. Hâtim et-Tâi de aşağıdaki beyitlerde Ümmü Münzir'e kendisinin böyle olup olmadığını misafire sormasını şu şekilde dile getirmiştir:

سَلِيَ الْجَائِعَ الْعَرْتَانَ يَا أُمَّ مَنْذِرٍ / إِذَا مَا أَتَانِي بَيْنَ نَارِي وَمَجْرَرِي
هَلْ أَبْسَطُ وَجْهِي إِنَّهُ أَوَّلُ الْقَرَى / وَأَبْذُلُ مَعْرُوفِي لَهُ دُونَ مُنْكَرِي

Ey Munzir'in annesi, aç ve garip olan kişi ateş yakmam ve deve kesmem anında bana geldiğinde ona sor ki:

*Ölk misafirim olduğu halde yüzümü gülümsetiyor ve kötülüğüm olmadan iyiliğimi onun ününe seriyor muyum?*⁵¹

Cömertlikte bazı Arapların ilginç hallerinden birisi de muhtaç kimseleri kendisine ve ailesine tercih etmeleridir. Anlatılır ki kıtlığın olduğu bir dönemde Hâtim et-Tâi'nin çocukları açlıktan dolayı ağlamaya başlar. O ve eşi çocukları susturmaya çalışırlar. Karısı, kendisinin bir şeyler yapamayacağını anlayınca uyur gibi yapar. Gecenin sonunda çocuklarının açlığını şikâyet eden kadın komşusu Tâi'ye bir şeyler istemeye gelir. Kadın, kucağında iki çocuk, önünde de dört çocukla içeri girer. Tâi hızlıca atının yanına gider ve onu keser, sonra mahallesindeki tüm insanları eve çağırır. İnsanlar toplanıp oradaki eti kavurup yerler. Tâi ise o etten bir parça dahi yemeden ve çocuklarına dahi yedirmeden uzakta oturup onlara bakar. Aşağıdaki beyitlerde Tâi, karısına hitaben kendisini bundan ötürü kınaması gerektiğini şu şekilde dile getirmektedir:

مَهْلًا نَوَارُ أَقْلِي اللَّوَمَ وَالْعَدْلَا / وَلَا تَقُولِي لِسَيِّءٍ فَاتٍ مَا فَعَلَا
وَلَا تَقُولِي لِمَالِي كُنْتُ مُهْلِكُهُ / مَهْلًا وَإِنْ كُنْتُ أُعْطِي الْجِنَّ وَالْحَبَلَا
يَرَى الْبَخِيلُ سَبِيلَ الْمَالِ وَاحِدَةً / إِنَّ الْجَوَادَ يَرَى فِي مَالِهِ سُبُلَا

Sakin ol Nevâr! Kınama ve azarlamayı azalt, elden kaçan bir şey için "(kocam) yapmadı/ ne yaptı ki?" deme,

50 Tâi, *Divânu Hâtim et-Tâi*, 44.

51 Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, thk. Abdusselâm Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1998), 1/10; Dimaşki, *lthâfu'n-nubelâ*, 44.

*Harcayacağım bir mal için cinlere ve şeytanlara versem dahi "acele etme" deme,
Cimri, malın yolunu bir tane görür, cömert ise malında çok yol görür.⁵²*

Aşağıdaki beyitlerde cimri, başkası görür de yanına gelir korkusuyla ateşini söndürdüğünde Tâî, adamlarına ateşi yakmalarını ve ateşin gür olması için geniş bir alanda yakılmasını emretmektedir. Şayet ateş, bir misafiri kendisine çekerse hayır olur, eğer hiçbir misafir gelmezse de üzerine düşen görevi yapmış olur. Ayrıca ateş yakan kimseyi iffet ve övgü ile nitelemektedir:

إِذَا مَا الْبَخِيلُ الْحَبِّ أَحْمَدَ نَارَهُ / أَقُولُ لِمَنْ يَصَلِّي بِنَارِي أَوْقِدُوا
تَوْسَعُ قَلِيلًا أَوْ يَكُنْ تَمَّرٌ حَسْبُنَا / وَمَوْقِدُهَا الْبَارِي أَعْفُ وَأَحْمَدُ

Sahtekâr cimri, ateşini söndürdüğü vakit ateşimi yakan kişiye ben derim ki: ateşi yak,

Biraz daha geniş tut veya orada bize yetecek yer olsun, zira o ateşi yakan en iffetli ve teşekkür edilmeye en layık olandır.⁵³

Tâî başka bir beyitte de soğuk bir gecede kölesine yolcuların görmesi için ateş yakmasını, şayet ateşi bir misafiri kendisine çekerse onu azat edeceğini şu şekilde zikretmektedir:

أَوْقِدْ فَإِنَّ اللَّيْلَ لَيْلٌ قُرٌّ / وَالرَّيْحُ يَا مَوْقِدَ رَيْحٍ صُرٌّ
عَسَى يَرَى نَارَكَ مَنْ يُمُرُّ / إِنْ جَلَبْتَ صَيْفًا فَأَنْتَ حُرٌّ

Ateşi yak, zira gece çok soğuk ve rüzgâr çok sert ey ateş yakan!

Belki buradan geçen biri ateşini görür, şayet ateşin, bir misafiri kendine çekerse sen hürsün.⁵⁴

Tâî'nin yaptığı şey onun son derece cömert ve iyiliksever olduğunu açık bir şekilde göstermektedir. Bundandır ki namı tüm dünyaya yayılmıştır. Bazı kişiler cesaretleriyle övünürken Tâî gibi mert insanlar cömertlik ve diğerkâmlıklarıyla iftihar edip insanları buna teşvik etmektedirler. Onların cömertlikle övünmeleri cimriliği emreden nefislerine galip geldiklerine ve başkalarını kendilerine tercih ettiklerine delalet etmektedir. Tâî aşağıdaki beyitlerde bazı kimseler gibi malının kölesi değil efendisi olduğunu ve malını köle azat etmek, imdada koşmak gibi her türlü ihtiyaç yolunda infak ettiği dile getirmektedir:

إِذَا كَانَ بَعْضُ الْمَالِ رَبًّا لِأَهْلِهِ / فَإِنِّي بِحَمْدِ اللَّهِ مَالِي مُعَبَّدٌ
يُقَلِّبُ بِهِ الْعَانِي وَيُؤَكِّلُ طَيْبًا / وَيُعْطَى إِذَا مَنَّ الْبَخِيلُ الْمُطَرَّدُ

52 Tâî, *Divânu Hâtim eṭ-Ṭâî*, 73; Dımaşkı, *İthâfu'n-nubelâ*, 46.

53 Tâî, *Divânu Hâtim eṭ-Ṭâî*, 35; Dımaşkı, *İthâfu'n-nubelâ*, 51; Luvis Şeyho, *Şu'arâ'u'n-Naşraniyye kable'l-İslâm* (Beirut: Dâru'l-Muşrik, 1991), 113.

54 Tâî, *Divânu Hâtim eṭ-Ṭâî*, 59; Dımaşkı, *İthâfu'n-nubelâ*, 51; Şeyho, *Şu'arâ'u'n-Naşraniyye*, 116.

Bazı mallar, sahibinin rabbi olduğu zaman Allah'a çok şükür olsun ki benim malım kölemdir,

Onunla kölenin zinciri kırılır, cimri verdiğiyle minnet ettiğinde güzel bir şekilde yedirilir ve verilir.⁵⁵

Tâî aşağıdaki beyitte de Mâviye ismindeki eşine seslenerek malın geçici olduğunu, ölüm anında hiçbir fayda sağlamadığını, bundan ötürü ihtiyaç sahiplerine dağıtılmasının daha yerinde bir davranış olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

أَمَاوِيُّ إِنَّ الْمَالَ غَايَةٌ وَرَائِحٌ / وَيَبْقَى مِنَ الْمَالِ الْأَحَادِيثُ وَالذِّكْرُ
أَمَاوِيُّ مَا يُعْنِي الثَّرَاءَ عَنِ الْقَتَى / إِذَا حَشَرَجَتْ نَفْسٌ وَضَاقَ بِهَا الصَّدْرُ

Ey Mâviye eşim! Mal gelip geçicidir, maldan güzel söz ve anlatılar kalır,

Ey Mâviye! Ecel anında can boğaza geldiğinde zenginlik fayda vermez.⁵⁶

İbnu'l-Mibred'in, eserinde Hâtim et-Tâî'ye ait zikrettiği en son beyitte onun ölüm ve ölen kişinin varislerinin durumunu düşünerek üzüntüsünü dile getirmesidir. Zira bazı varisler zengin olan kişinin mirasına sahip olmak için onun ölümünü isterler. Bundan ötürü Tâî mal sahibinin tüm varlığını sonuna kadar cömertlik yolunda harcaması gerektiği tavsiyesinde bulunmaktadır. Zira mirasçısı onun maliyle övünür ve boş işlerde harcar. O bu durumu şu sözleriyle şiirleştirmiştir:

أَهْنِ لِلَّذِي تَهْوَى التِّلَادَ فَإِنَّهُ / إِذَا مَتَّ كَانَ الْمَالُ نَهَبًا مُقَسَّمًا
وَلَا تَشَقِّقِينَ فِيهِ فَيَسْعَدَ وَاِرْتُ / بِهِ حِينَ تَخْشَى أَعْبَرَ اللَّوْنِ مُظْلِمًا
يُقَسِّمُهُ غُنْمًا وَيَشْرِي كِرَامَةً / وَقَدْ صِرْتَ فِي حَظٍّ مِنَ الْأَرْضِ أَعْظَمًا
قَلِيلٌ بِهِ مَا يَحْمَدُنَّكَ وَاِرْتُ / إِذَا سَاقَ مِمَّا كُنْتَ تَجْمَعُ مَعْنَمًا

Miras bırakacağı malı seven kişiyi küçümse, çünkü sen öldüğünde mal bölünüp talan edilir,

Malda cimrilik yapma ki sen kabrin karanlığından korktuğun anda varisin onunla sevinisin,

Sen yerin altında kemiklere dönüşmüşken o, malını ganimet olarak paylaştırır ve övünç olarak satın alır,

Topladığın maldan ganimete götürdüğü zaman sana teşekkür edecek çok az varis vardır.⁵⁷

Arapların, cömertliği tercih ettiklerine işaret eden başka bir durum da zengin ve servet sahibi olanların ihtiyaç anında fakirlere verilmek üzere kumarda kazan-

55 Tâî, *Divânu Hâtim et-Tâî*, 35; Dimaşki, *İthâfu'n-nubelâ*, 56; Şeyho, *Şu'arâu'n-Naşraniyye*, 112.

56 Tâî, *Divânu Hâtim et-Tâî*, 50; Dimaşki, *İthâfu'n-nubelâ*, 58; Şeyho, *Şu'arâu'n-Naşraniyye*, 109.

57 Tâî, *Divânu Hâtim et-Tâî*, 80-81; Dimaşki, *İthâfu'n-nubelâ*, 58; Şeyho, *Şu'arâu'n-Naşraniyye*, 119.

dıkları develeri vermeleridir. Lebid b. Rebia aşağıdaki beyitlerde kendisinin nice kumarda kazanılan develerin kısır olup olmamasına bakılmaksızın kesilip bütün komşulara ve muhtaçlara verilmesi için arkadaşlarını çağırdığını ve muhtaç olanların sanki verimli toprakları olan Tebâle bölgesine gelmiş gibi doyararak kalktıklarını şu şekilde dile getirmiştir:

وَجَرُورٍ أُيْسَارٍ دَعَوْتُ لِحَتْفِهَا / بِمَعَالِقٍ مَتَسَابِهِ أَعْلَامُهَا
أَدْعُو بِهِنَّ لِعَاقِرٍ أَوْ مُطْفِلٍ / بِيَدَيْ لَجِبِرَانَ الْجَمِيعِ لِحَامُهَا
فَالضَّبْفُ وَالجَارُ العَرِيبُ كَأَنَّمَا / هَبَطَا تَبَالَهٗ مُخَصَّبًا أَهْضَامُهَا

Kumar taşlarının yanında boğazlanması için çağırdığım alametleri karışık olan nice kumar develeri var ki

O taşlarla etleri bütün komşulara dağıtılsın diye kısır veya yavrulu devenin kesilmesine çağırıyorum

Misafir ve garip komşu sanki yaylaları verimli olan Tebâle denilen yere indiler.⁵⁸

Yukarıdaki beyitlerde şair kumarda ortaya konulan develerin komşulara, fakir fukaraya dağıtılması çağrısında bulunarak kendisinin cömertliğini dile getirmiştir.

Misafire en güzel şekilde ikramda bulunmak cömertliğin simgelerindedir. Midras b. er-Raba'î el-Esedî de misafire yanında bulunan en güzel şeyi ikram etmekle övünerek şunları zikretmektedir:

وإني لأدعو الضيف بالضيء بعدما / كسا الأرض نضاح الجليد وجامده
لأكرمَه إنَّ الكرامة حقه / ومثلان عندي قربه وتباعده
أبيتُ أعشيه السديف وانني / بما قال حتى يترك الحي حامده

Hava çok soğuduktan ve yer de susuzlukla kapladıktan sonra ben, ateş ışıyla misafiri çağırıyorum,

Ona ikramda bulunmak için, zira ikram onun hakkıdır, bana göre uzak ve yakın aynıdır,

Ona (yanımda bulunan en güzel yemek olan) deve iç yağını yedirerek geceliyorum ve ben, onu öven kişi mahalleyi terk edene kadar onun istediği şeyi yapmaktayım.⁵⁹

Cömertliği gösteren durumlardan birisi de misafire kendi evindeymiş hissinin vermek ve rahatlığını sağlamaktır. 'Urve b. el-Verd de yatağının ve evinin misafirin yatağı ve evi olduğunu, hiçbir şeyin misafire hizmet etmekten kendisini alıkoymadığını şu şekilde dile getirmektedir:

58 Lebid b. Rabi'a el-Âmirî, *Divânu Lebid b. Rabi'a el-Âmirî* (Bayrut: Dâru Sâdir, ts.), 178; Dimaşki, *İthâfu'n-nubelâ*, 42.

59 Dimaşki, *İthâfu'n-nubelâ*, 43-44.

فراشي فراش الصيف والبيت بيته / ولم يليني عنه عزال ممتع
أحدثه إن الحديث من القرى / وتعلم نفسي أنه سوف يهجع

Yatağım, misafirin yatağı, ev onun evidir, beni ondan peçeli ahu alıkoymadı,

*Onunla konuşurum, çünkü konuşmak misafirperverliktendir ve nefsim onun uyu-
yacağı bilir.⁶⁰*

Cömert olanlar dul, yetim, zorda kalmış ve muhtaçlara aşırı derece özen gösterirler. İbnu'l-Mibred, Evs b. Hacer'in, arkadaşı olan Fudâle b. el-Kelde el-Esedî (ö. ?) öldüğünde onun hakkında söylediği şu beyitte bu duruma dikkat çekmiştir:

أبا دليجة من يوصى بأرملة / أمر من لأشعت ذي طمرين طملال

*Ey Ebâ Duleyce! (senden sonra) Kim dul olana vasiyet edecek ya da kim açlıktan
başı toz toprak olmuş, elbisesi çürümüş fakire yardım edecek?⁶¹*

İbnu'l-Mibred'in eserinde zikrettiği beyitlerden bir tanesi de A'şâ'ya aittir. Anlatılır ki Muhallak el-Kilâbî (ö. ?) isminde bir adamın kızları varmış, fakir olduğu için kimse onun kızlarıyla evlenmemiş, bir gün A'şâ, gece vakti çölde giderken bu adamın evine misafir olur ve onun misafirperverliğinden çok memnun kalır. Sabah olunca Muhallak'a bir isteğinin olup olmadığını sorar, A'şâ da meşhur bir şair olduğu için ondan kendisini şiirlerinden övmesini ister, ta ki insanların kendisinden haberi olsun ve kızlarıyla evlensinler. A'şâ da beyitlerinde Muhallak'ın onun yolda kalmış muhtaç kimseler için ateş yaktığını ve çoğu kimsenin, ateşinin ışığına işaret ettiğini zikrederek cömertliğine işaret eder, insanlar da bundan sonra Muhallak'ın kızlarıyla evlenirler:⁶²

لعمري لقد لاحت عيون كثيرة / إلى صوء نارٍ في يفاع تُحرق
تُسبُ لمقرورين يصطليانها / وبات على النار التدى والمحلل

*Ömrüme yemin olsun ki birçok göz, (görülmesi için) yüksek yerde yanan bir ateşin
ışığına işaret etti,*

*Kendisinden ısınmakta olan üşüyen iki kişi için ateş yakılmaktadır, ateşin etrafın-
da Nedâ/cömertlik ve Muhallak geceledi.⁶³*

Cömertlikle ilgili beyitlere bakıldığında cömertliğin farklı şekillerde dile getirildiği görülmektedir. Cömert olan kişi bazen gece vakti yaktığı ateşle belli olurken, bazen misafire gösterdiği aşırı özen ve neşeyle, bazen de dul, yetim ve fakirlere yaptığı yardım ile bazen de başka iyiliklerle kendini gösterir. Cömertliğiyle meşhur olan Tâî'nin geceleyin ateş yakarak misafir getirmesi durumunda kölesini

60 'Urve İbnu'l-Verd, *Divânu 'Urve b. el-Verd*, thk. Esmâ Ebû Bekir Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kutub'il-İlmiyye, 1998), 83.

61 Evs İbn Hacer, *Divânu Evs b. Hacer*, thk. Muhammed Yûsuf Necm (Beyrut: Dâru Beyrut, 1980), 103; ed-Dimaşki, *İthâfu'n-nubelâ*, 45.

62 Muhammed b. Muhammed Hasan Şurrâb, *Şerhu'ş-şevâhidi'ş-şîriyye fi ummâti'l-kutubi'n-nahtiviyye* (Bayrut: Muessesetu'r-Risâle, 2007), 2/167.

63 Meymûn b. Kays A'şâ, *Divânu'l-A'şâ el-Kebîr*, thk. Muhammed Huseyn (Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, ts.), 223-224.

azat edeceğini ifade etmesi onun ne kadar cömert olduğunu ve adını tarihe nasıl yazdığını açık bir şekilde göstermektedir.

2.2.2. İthâfu'n-nubelâ' da Cimriliğe Dair Örnek Beyitler

Hiç şüphesiz cimrilik insanın başına gelen afetlerden birisidir. Cimri, dinleyeni dehşete düşürecek kadar cimriliğini farklı şekillerde yorumlayarak bahaneler uydurur. Cimrilerin cimrilik felsefeleri gariptir. Kendilerine göre yaptıkları şey doğrudur. Hakikatte ise cimrilik yerilen bir tutumdur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) bir hadis-i şeriflerinde cimriliğin ne kadar tehlikeli bir durum olduğunu şu şekilde dile getirmiştir: *إِيَّاكُمْ وَالسُّخَّ فَإِنَّمَا هَلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ بِالسُّخِّ أَمْزَهُم بِالْبُخْلِ فَبِخَلُوا وَأَمْزَهُم بِالْقَطِيعَةِ فَفَجَرُوا فَفَجَرُوا فَفَجَرُوا فَفَجَرُوا* "Cimrilikten kaçının, çünkü sizden öncekiler cimrilikle helak oldular, cimrilik onlara cimri olmayı emretti onlar da cimri oldular, akrabalık bağını kesmeyi emretti, onlar da kestiler, günahı emretti onlar da günah işlediler."⁶⁴ Önceden de değindiğimiz üzere cimrilik hususunda birçok komik hikâye ve fıkra tarzında olaylar anlatılmıştır. Araplar içerisinde cimrilikle meşhur olan dört kişi olduğu anlatılır. Bunlar Hutay'e, Humeyd el-Arkat (ö. ?), Ebu'l-Esved ed-Duelî (ö. 69/688) ve Hâlid b. Safvân'dır (ö. 135/752-53).⁶⁵ *el-Buḥalâ, Kitâbu'l-Ḥayvân* ve *el-Beyân ve't-tebyîn* eserleri cimrilik konusunu ve hikâyelerini barındıran en önemli kitaplardır. Arap halkında cömertliğin yaygın olması ve onların cömertleri takdir etmeleri bazılarının cimri olmasıyla çelişmemektedir. Zira her toplumda cimrilerle karşılaşmak normal bir durumdur. İbnu'l-Mibred de kitabında cimrilerle ilgili bazı beyitler zikretmiştir. Beyitlerini zikrettiği şairler ise sırasıyla A'şâ, Urve b. el-Verd, el-Huzelî el-A'lem, Hâtım et-Tâî, Musellem b. Reyâh el-Murrî, Hatât b. Ye'fur (ö. ?), Muhayyal es-Sa'dî (ö. 16/637), Muâviye b. Mâlik el-Âmirî (ö. ?), Huceyye b. el-Muderrab (ö. ?), Damera b. Damera (ö. 15/608), Zuheyir (ö. 609), Murakkîş el-Ekber (ö. 550), Musakkib el-'Abdî (ö. 587), eṣ-Şenferâ (ö. 525), Hansâ (ö. 24/645) şeklindedir, Bu beyitlerin bazılarını incelediğimizde A'şâ aşağıdaki beyitte komşuları açken tok yattıkları için muhataplarını şu şekilde yermektedir:

تَيِّتُونَ فِي الْمَسْتَى مِلَّةً بَطُونَكُمْ / وَجَارَانِكُمْ جَوْعَى يَتِينَ حَمَائِصَا

*Kışın, karınlarınız dolu olarak geceliyorsunuz, komşularınız ise karnı boş, aç olarak geceliyorlar.*⁶⁶

Bazı beyitlerde şairin kendisini cömertlikle övüp hasmını cimrilikle yediği görülmektedir. Nitekim aşağıdaki beyitlerde 'Urve b. el-Verd kendisinin, yemeğine başkalarını ortak ettiğini fakat muhatabının ise sadece kendisini düşünen cimri biri olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

64 Ebû Dâvûd Suleymân b. Eş'as es-Sicistânî, *Sunenu Ebî Dâvûd*, thk. 'İmâd Tayyâr vd. (Beirut: Muessesetu'l-Risâle Nâşîrîn, 2015), "ez-Zekât", 46 (No. 1698).

65 Şihâbuddîn Muhammed b. Ahmed el-İbşîhî, *el-Mustaḫraf fi kulli fennin Mustazraf*, thk. Mufîd Muhammed Kumayha (Beirut: Dâru'l-Kutub'il-İlmiyye, 1986), 1/373.

66 A'şâ, *Dîvânul-A'şâ el-Kebîr*, 149.

إِنِّي إِمْرُؤٌ عَافِي إِثَائِي شِرْكَةً / وَأَنْتَ إِمْرُؤٌ عَافِي إِثَائِكَ وَاجِدْ
أَتَهْرَأُ مِيَّيَّ أَنْ سَمِنْتَ وَأَنْ تَرَى / بِوَجْهِ سُحُوبِ الْحَقِّ وَالْحَقُّ جَاهِدُ
أَقْسَمُ جِسْمِي فِي جُسُومِ كَثِيرَةٍ / وَأَحْسُو قَرَّاحَ الْمَاءِ وَالْمَاءُ بَارِدٌ

Ben, tabağımı ortağımı/misafirimi katan bir adamım, sen ise tek başına tabağını yiyen birisisin,

Şişman olduğun ve yüzümde hakkın solgunluğunu gördüğün için mi benimle alay ediyorsun, hâlbuki hak (cömertlik) insanı yorar,

Bedenimin azığını birçok bedende taksim ederim, kışın su soğuk olduğu halde katıksız su yudumlarım.⁶⁷

İbnu'l-Mibred beytin kime ait olduğu bilinmediğinde "bir şair dedi ki" şeklinde şairin ismini zikretmeden beyitleri eserine almıştır. Örneğin aşağıdaki beyitte ismi zikredilmeyen şair, amcakızını büyük bir meblağda mehir verilse dahi cimri bir adamla evlenmekten şu şekilde sakındırmaktadır:

لَا تَقْرَبِي يَا بِنْتَ عَمِّي بُوَهَّةَ / مِنَ الْقَوْمِ دِفْتَأَسًا غَيْبًا مُفْتَدًا
وَإِنْ كَانَ أُعْطِيَ رَأْسَ سَيْبِنَ بَكَرَةَ / وَحُكْمًا عَلَى حُكْمٍ وَعَبْدًا مُؤَلَّدًا

Ey amcakızı! Topluluktan ahmak, cimri, budala ve zayıf görüşlü kişiye yaklaşma, Altmış tane deve, birçok şey ve köleyi mehir olarak verse de.⁶⁸

Bazı beyitlerde de kadınların erkeklerden daha cimri olduğu vurgulanmıştır. Örneğin Hâtim et-Tâî'nin eşi, kendisine zarar verdiği için kocasını cömertlikten alıkoymaya çalışmış fakat Tâî buna karşı çıkmıştır. Çünkü cömertlik Tâî'nin tabiatına işlemiştir. Aşağıdaki beyitlerde Tâî bu durumu şu şekilde zikretmiştir:

وَقَائِلَةٌ أَهْلَكَتْ بِالْجُودِ مَالَنَا / وَنَفْسَكَ حَتَّى ضَرَّ نَفْسَكَ جُودُهَا
فَقُلْتُ دَعِينِي إِنَّمَا تِلْكَ عَادَتِي / لِكُلِّ كَرِيمٍ عَادَةٌ يَسْتَعِيدُهَا

Malımızı ve kendini helak ettin ta ki nefsinin cömertliği nefsine zarar verdi diyen birçok kadın var ki

Ben de ona "beni bırak, bu ancak âdetimdir, her cömertin kendine ait döndürdüğü bir âdeti vardır" dedim.⁶⁹

Cömertlik kişiyi ve ailesini diğer insanların dilinden ve dedikodusundan korur. Cimrilik ise insanın yerilmesine sebep olur. Aşağıdaki beyitlerde Zuheyr b. Ebi Sulmâ (ö. 609) cömertlik yapan kişinin namusunu başkalarından koruduğunu, cimrilik yapanın ise başkaları tarafından sövüldüğünü ve yerildiği şu şekilde dile getirmiştir:

67 İbnu'l-Verd, *Divânu 'Urve b. el-Verd*, 61.

68 Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 1/246.

69 Tâî, *Divânu Hâtim et-Tâî*, 44.

وَمَنْ يَجْعَلِ الْمَعْرُوفَ مِنْ دُونِ عَرْضِهِ / يَفْرَهُ وَمَنْ لَا يَتَّقِ السُّتْمَ يُسْتَمِر
وَمَنْ يَكُ ذَا فَضْلٍ فَيَبْحُلْ بِفَضْلِهِ / عَلَى قَوْمِهِ يُسْتَعَنَّ عَنْهُ وَيُدْمَم

Kim iyiliğini/cömertliğini namusunun koruyucusu yaparsa ırzını korumuş olur, kim sövülmekten korunmasa sövülür,

Kim fazilet/mal sahibi olup malıyla kavmine karşı cimrilik yaparsa kendisine muhtaç olunmaz ve yerilir.⁷⁰

Başka bir beyitte de Hatâit b. Ye'fur, eşinin kendisinin cömertliği hususundaki şikâyetine cevaben cömertliğin kişiye zarar vermediği ve cimriliğin de kişiyi dünyada kalıcı kılmadığını şu şekilde dile getirmektedir:

تَقُولُ ابْنَةُ الْعَبَّابِ رُهِمَ حَرَبَتِي / حَطَائِطُ لَمْ تَتْرُكْ لِتَفْسِكَ مَقْعَدًا
إِذَا مَا أَقْدَنَا صِرْمَةً بَعْدَ هَجْمَةٍ / تَكُونُ عَلَيْنَا كَابِنُ أُمَّكَ أَسْوَدًا
فَقُلْتُ وَلَمْ أَعَيَّ الْجَوَابَ تَأْمَلِي / أَكَانَ هَذَا حَتْفَ زَيْدٍ وَأَرْبَدًا
أَرِينِي جَوَادًا مَاتَ عَزْمًا لَعَلَّنِي / أَرَى مَا تَرِينِ أَوْ بَحِيلًا مَحَلَّدًا

Abbâb'ın kızı olan Ruhm diyor ki ey Hatâit bizimle savaştın, kendin için bir oturacak bir yer bırakmadın,

Elimizden kaçırdığın çok develerden sonra az develeri topladığımız zaman annenin oğlu Esved b. Ye'fur gibi aleyhimize olursun,

Ben cevap vermede aciz kalmadan dedim ki düşün bakalım (kardeşim olan) Zeyd ve Erbed'in ölümü açlıktan mıydı?

Zorluktan dolayı ölen bir cömert veya dünyada ebedi kalan bir cimriyi bana göster ki ben de senin düşündüğünü düşünüyüm.⁷¹

Aşağıdaki beyitlerde de Muâviye b. Mâlik el-'Âmirî cömertliğinden ötürü karısının kendisini sapkınlıkla ve ahmaklıkla nitelemesine karşılık mal var olduğu müddetçe kendisinin cömertlik yapacağını dile getirerek cimrilikten ne kadar nefret ettiğini dile getirmiştir:

قَالَتْ سُمِّيَتْ قَدْ غَوَيْتَ بَانَ رَأَتْ / حَقًّا تَنَاوَبَ مَالَنَا وَوُفُودُ
عَيِّ لَعْمُوكِ لَا أَرَأَى أَعُودُهُ / مَا دَامَ مَالٌ عِنْدَنَا مَوْجُودُ

Sümeyye hakkın (misafirin) ve heyetlerin nöbetleşe malımızı yediğini görünce "sen sapıttın" dedi,

Evet, bu bir sapkınlıktır, yemin olsun ki mal yanımızda var olduğu müddetçe ben ona dönmeye devam edeceğim.⁷²

70 Zuheyr İbn Ebî Sulmâ, *Divânu Zuheyr b. Ebî Sulmâ*, thk. Ali Hasan Fâûr (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1988), 110.

71 Ebû Ali Ahmed b. Muhammed el-Merzûkî, *Şerhu Divâni'l-Ĥamâse*, thk. Ahmed Emîn, Abdusselâm Hârûn (Kahire: Matba'atu'l-Lecneti't-Te'lîf, 1967), 1732-1733.

72 Mufaddal b. Muhammed ed-Dabbî, *el-Mufađđaliyyât*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Abdusselâm Muhammed Hârûn (Kahire-Beyrut: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 356.

Kadınların cimriliğini dile getiren başka bir şair de Musellem b. Reyâh el-Murrî'dir. el-Murrî cömertliğinden ötürü kendisini kınayan kadınlardan bıkmıştır. Zira onlar cömertliğin övgüleri nasıl getirdiğini bilmiyorlar. Onlara göre cömertlik israf ve ahmaklıktır. Bu durumu şu şekilde zikretmektedir:

بَكَرَ الْعَوَازِلُ بِالسَّوَادِ يَلْمَنِي / جَهْلًا يَقْلَنَ أَلَا تَرَى مَا تَصْنَعُ
أَفْتَيْتَ مَالَكَ فِي السَّفَاهِ وَإِنَّمَا / أَمْرُ السَّفَاهَةِ مَا أَمْرُكَ أَجْمَعُ

*Kınayıcı kadınlar cahilce (sabahı beklemeden) geceleyin "ne yaptığını görüyor musun, malını ahmakça harcadın" diyerek beni kınamaya başladılar, ahmaklık ancak sana emrettikleri her şeydir.*⁷³

Cimrilikle ilgili yukarıdaki beyitlere bakıldığında cimri olan kişi komşusu açken tok yatan, tek başına yemek yiyen veya kimse görüp de gelmesin diye geceleyin yaktığı ateşi söndüren veya malını vermemek için başka yollara başvuran olarak nitelenmiştir. Ayrıca bazı kadınların, kocalarının cömertliğinden şikâyet ettikleri dile getirilerek kadınların daha çok cimriliğe meyilli olduklarına işaret edilmiştir denilebilir.

Sonuç

Araplarda mizah karakterinin literatürde geniş bir yer elde etmesiyle beraber cimriliği elen alan mizahi ve edebi söylemler ortaya çıkmaya başlamıştır. Eskiden beri gerek düz yazıda gerek nazımda cimriler ve cimrilik niteliği daima yerilirken cömertlik ve cömertler de övülmüştür. Nitekim meşhur hiciv şairleri cimrilik üzerinden en keskin kılıçlarını hasımlarına indirmişlerdir. Aynı şekilde şiirde mevzu bahis kişinin cimri olmadığı dile getirmek medih sayılmış, mersiyelerde de ölen kişinin iyilikleri sıralanırken cimri olmadığına dikkat çekilerek övülmüştür. Ayrıca cimrilik temasını hem konu hem de başlık altında değerlendiren çalışmalar incelendiğinde cimrilik karakterinin sadece yerilen davranış olmadığı, sosyal bir eğilime, kolektif bir davranış biçimine büründüğü görülmektedir. Cimrilik konusunu doğrudan ele alan müstakil çalışmalar az olmakla beraber Arap edebiyatının bu konuda geniş bir repertuara sahip olduğu söylenebilir. Zira kendisinden önce risale niteliğinde bazı eserler telif edilmekle beraber Câhiz'in, cimrilik karakteri üzerine *el-Buĥalâ*' isminde ilk müstakil eser ortaya koyduğu ve bu eserin, kendisinden sonra gelen edebiyatçıları etkilediği görülmektedir. Zira kendisinden sonra ilgili konuda başka eserler kaleme alınmıştır.

Daha çok Hanbeli fakihî olarak bilinen İbnu'l-Mibred ed-Dımaşkı de dokuzuncu asırda *İthâfu'n-nubelâ* ' *bi-aĥbâr ve eş'âri'l-kuremâ* ' ve *'l-buĥalâ* ' ismindeki eseri de önceki çalışmalara göre çok hacimli olmasa da ilgili konunun Câhiz'dan yaklaşık yedi asır sonra da önemini koruduğunu ortaya koymaktadır. Fennî ilimler yanında dinî ilimlerde de önemli bir birikime sahip olan İbnu'l-Mibred'in muhtelif

⁷³ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ali el-Hatîb et-Tebrîzî, *Şerĥu Dîvânî'l-Ĥamâse li't-Tebrîzî* (Beirut: Dâru'l-Kalem, ts.), 2/303; Dımaşkı, *İthâfu'n-nubelâ*, 69.

alanlarda pek çok eseri bulunmaktadır. Mezkûr eserde İbnu'l-Mibred cimrilik ve cömertliği terminolojik ve dini yönden ele aldıktan sonra klasik Arap şiirinden cimrilik ve cömertlikle ilgili beyitleri zikretmiştir. Beyitler incelendiğinde şairin bazen kendisini cömertlikle niteleyerek övdüğünü, bazen muhatabını yemek için onu cimrilikle itham ettiği bazen de insanları cömertliğe teşvik ettiği ve cimrilikten de alıkoymaya çalıştığı görülmektedir. Birçok şairin beytini ele alan eser, Arapların cömertliğe ne kadar önem verdiği de bir göstergesidir. Yine dünya klasiklerinin mizah literatürü incelendiğinde komik karakterler arasında ilk numaray cimirin aldığı görülmektedir. Bu da cimri karakterinin evrensel boyutunun olduğunu ortaya koymaktadır.

Eserde geçen cömertlik ve cimrilikle ilgili beyitlere bakıldığında şair tarafından cömertlik ve cimriliğin bazen zıt iki eylemle de ortaya konulduğu görülmektedir. Örneğin cömertlik gece vakti ihtiyaç sahiplerini kendine çekmek için çölde ateş yakma şeklinde tezahür ederken cimrilik ise ateşi söndürmek şeklinde ifade edilmiştir. Cömertlik yemeğini başkalarıyla paylaşıp beraber yemek şeklinde iken cimrilik tek başına yemek yemek olarak gösterilmiştir. Ayrıca kimi beyitlerde bazı kadınların, kocalarını cömertlikten alı koymaya çalıştıkları ve onları bundan ötürü kınadıkları ifade edilerek kadınların daha tutumlu olduklarına işaret edilmiştir.

Kaynakça

- ‘Âmirî, Lebîd b. Rabî’a. *Dîvânu Lebîd b. Rabî’a el-‘Âmirî*. Bayrut: Dâru Sâdir, ts.
- A’şâ, Meymûn b. Kays. *Dîvânu’l-A’şâ el-Kebîr*. thk. Muhammed Huseyn. Kahire: Mektebetu’l-Âdâb, ts.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî. *el-Beyân ve’t-tebyîn*. thk. Abdusselâm Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 7. Basım, 1998.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî. *el-Buĥâlâ*. Beyrut: Dâru’l-Hilâl, 2. Basım, 1419.
- Dabbî, Mufaddal b. Muhammed. *el-Mufađđaliyyât*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir - Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire-Beyrut: Dâru’l-Me’ârif, 6. Basım, ts.
- Dimaşkı, İbnu’l-Mibred. *İtĥâfu’n-nubelâ bi-ahbâr ve eş’ârî’l-kuremâ’ ve’l-buĥâlâ*. thk. Yusrî Abdulġanî. Kahire: Mektebetu İbn Sînâ, 1990.
- Duba’î, Mutelemmis Cerîr. *Dîvânu’l-Mutelemmis eđ-Đuba’î*. thk. Hasan Kamil es-Sayrafî. Kahire: Câmî’atu’-Duvelî’l-‘Arabiyye Ma’hedu’l-Mahtûtâtî’l-‘Arabiyye, 1980.
- Durmuş, İsmail. “Mizah”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mizah>
- Efîl, Muhammed - Uz, Emin. “Klasik Doġu ve Batı Edebiyatındaki Cimri Karakteri: Câhız ve Moliere Örneġi”. *Bilimname* 2019/39 (23 Aralık 2019), 321-354.
- Elbânî, Nâsiruddîn. *Silsiletu’l-eĥâdisî’ş-şahîĥa ve şey’un min fıkhîhâ ve fevâ’idihâ*. 7 Cilt. Riyad: Mektebetu’l-Me’ârif, 1995.
- Gazzî, Muhammed b. Muhammed Necmuddîn. *el-Kevâkibu’s-sâire bi a’yânî’l-mietî’l-‘aşire*. thk. Halîl Mansûr. 3 Cilt. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1997.
- Gazzî, Muhammed Kemâluddîn b. Muhammed el-‘Âmirî. *en-Na’tu’l-ekmel li aşĥâbi’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. M. Mutî’ el-Hâfiz. Dimeşk: Dâru’l-Fıkr, 1982.
- Günday, Hüseyin. *Klasik Arap Edebiyatında Mizahi Karakterler*. Bursa: Emin Yayınları, 2013.
- Hasan Şurrâb, Muhammed b. Muhammed. *Şerĥu’s-şevâhidî’ş-şîriyye fî ummâtî’l-kutubi’n-naĥviyye*. 3 Cilt. Bayrut: Muessesetu’r-Risâle, 2007.
- İbn Ebî Sulmâ, Zuheyr. *Dîvânu Zuheyr b. Ebî Sulmâ*. thk. Ali Hasan Fâûr. Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1988.
- İbn Hacer, Evs. *Dîvânu Evs b. Hacer*. thk. Muhammed Yûsuf Necm. Beyrut: Dâru Beyrut, 1980.
- İbn Manzûr, Ebu’l-Fadl Cemaluddîn el-Ensârî. *Lisânu’l-‘Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1967.
- İbn Mellâ el-Halebî, Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed. *Mut’âtu’l-ezhân mine’t-temettu’i bi’l-ikrân beyne terâcimi’ş-şuyûĥ ve’l-akrân*. thk. Selahuddîn Halil eş-Şeybânî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru Sadir, 1999.
- İbnu’l-İmâd, Ebu’l-Felâh Abdulhayy b. Ahmed. *Şezerâtu’z-zeheb fî ahbâri men zeheb*. thk. Abdulkâdir Arnâûd Mahmûd. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1992.
- İbnu’l-Verd, ‘Urve. *Dîvânu ‘Urve b. el-Verd*. thk. Esmâ Ebû Bekir Muhammed. Beyrut: Dâru’l-Kutub’il-‘İlmiyye, 1998.

- İbşihî, Şihâbuddîn Muhammed b. Ahmed. *el-Mustaṭraf fi kulli fennin Mustazraf*. thk. Mufid Muhammed Kumayha. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986.
- Kalaç, Rıdvan. *Eyyûbî ve Memlûk Dimaşk'ında Hadis: Kudâme Ailesi Bağlamında Bir İnceleme*. Ankara: Fecr Yayınları, 2023.
- Kalaç, Rıdvan - Engin, Hayrullah. "Mürsel Ve Müdelles Rivâyetler - İbnü'l-Mibred el-Makdisî (ö. 909/1503) Özelinde". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (30 Haziran 2020), 53-72.
- Karagöz, İsmail. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Kuzayha, Riyâd. *el-Fukâhe ve'd-ḍiḥk fi't-turâsî'l-'Arabî ve'l-meşriki*. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1994.
- Merzûkî, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed. *Şerḥu Dîvânî'l-Ḥamâse*. thk. Ahmed Emîn, Abdusselâm Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Matba'atu'l-Lecneti't-Te'lif, 2. Basım, 1967.
- Rebî', Muhammed Abdurrahmân. *Nevâdiru'l-buḥalâ*. Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1999.
- Sehâvî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahmân. *eḍ-Ḍav'u'l-lâmi' li-ehli'l-ḳarni't-tâsi'*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1992.
- Sicistânî, Ebû Dâvûd Suleymân b. Eş'as. *Sunenu Ebî Dâvûd*. thk. 'İmâd Tayyâr vd. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle Nâşirûn, 2015.
- Şeyho, Luvis. *Şu'arâ'u'n-Naşraniyye ḳable'l-İslâm*. Beyrut: Dâru'l-Muşrik, 4. Basım, 1991.
- Tâî, Ebû Seffâne Hâtim b. Abdillâh. *Dîvânu Ḥâtim eṭ-Ṭâî*. Beyrut: Dâru Sâdir, 1981.
- Tebrîzî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Alî el-Hatîb. *Şerḥu Dîvânî'l-Ḥamâse li't-Tebrîzi*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kalem, ts.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed el-Murtadâ. *Tâcu'l-'arûs min cevâhiri'l-ḳâmûs*. thk. Ali el-Hilâlî. 40 Cilt. Kahire: Matba'etu Hukûmeti'l-Kuveyt, 2. Basım, 1987.
- Ziriklî, Ebû Ğays Muhammed Hayruddîn. *el-A'âm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002.